

RAZVOJNI TOKOVI BOSANSKOHERCEGOVAČKE PRIVREDE U POSTRATNOM PERIODU

DEVELOPMENT TENDENCIES OF BIH THE ECONOMY IN THE POST-WAR PERIOD

Dr. sc. Muharem Klapić, docent
Ekonomski fakultet u Tuzli

Apstrakt. Autor u ovom članku analizira osnovne razvojne tokove bosanskohercegovačke privrede u protekloj deceniji poslijeratnog perioda. Težište analize postavlja se na dinamiku privrednog rasta, zapošljavanje i efekte i međunarodnoj robnoj razmjeni. Posebna pažnja posvećena je obimu investicija, jednom od ključnih faktora privrednog rasta.

Ključne riječi: privredni razvoj, bruto domaći proizvod, investicije, zapošljavanje, nezaposlenost, izvoz, uvoz

Abstract. The author analyses the basic development tendencies of BiH economy in the last decade. The main focus of the article is on the dynamics of economic growth, employment and effects on international trade. Moreover, the article discusses investment size as a one of the key factors of economic growth.

Key words: economic growth, GDP, investments, employment, unemployment, export and import

UVOD

Svjetska ekonomija je krajem 20. vijeka, potaknuta krupnim razvojem informacionih i komunikacionih tehnologija, ušla u nova razvojna ubrzanja. U eri opšteg globalizacijskog procesa, ali istovremeno i regionalnih integracijskih procesa, među kojima je posebno prepoznatljiv primjer Evropske unije, mnoge zemlje šansu svoga razvitka vide u stapanju u ove savremene tokove. To je slučaj i sa Bosnom i Hercegovinom koja je u protekloj deceniji poratnog razdoblja uspjela postići izvjesnu razvojnu dinamiku, međutim veći razvojni zamah moguće je jedino u okvirima integracije sa EU.

Osnovni cilj ove analize je evaluacija ekonomsko razvojne pozicije bosanskohercegovačke privrede spram nivoa razvijenosti drugih visokorazvijenih zemalja. U tom kontekstu, u radu se analiziraju dinamika razvoja, zapošljavanje, međunarodna robna razmjena i nivo i struktura investicija.

OSNOVNE KARAKTERISTIKE MAKROEKONOMSKOG OKVIRA

U poratnom periodu ekonomski razvoj BiH, zahvaljujući prije svega stranim ulaganjima, u značajnoj mjeri je ojačan. Tome su posebno doprinijele aktivnosti usmjeravane na makroekonomsku stabilnost. Tako stabilnost cijena kao jedan od ključnih elemenata ukupne privredne stabilnosti u velikoj mjeri doprinijela stabilnosti robno novčanih tokova a samim tim i makroekonomske stabilnosti.

Tabela 1: Stopa inflacije i devizne rezerve

Godina	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
Stopa inflacije (%)	3,7	4,8	3,1	0,4	0,6	0,4	3,6
Devizne rezerve (mil. KM)	865	1.021	2.696	2.464	2.780	3.457	4.196

Izvor: <http://www.cbbh.ba>

Vezujući bosanskohercegovačku marku za euro, Valutni odbor održavao je monetarnu stabilnost. Stopa inflacije za period od 1990. do 2005. godine održavana je na nivou od 0,4 do 4,8 %. Po ovom pokazatelju, a prema izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma, BiH je rangirana na visokoj sedmoj poziciji u skupini 190 zemalja. Postignuto je povjerenje u nacionalnu valutu jer su devizne rezerve kontinuirano povećavane dok je teret vanjskog duga u značajnoj mjeri smanjen.

DINAMIKA RASTA DOMAĆEG BRUTO PROIZVODA

Kada je riječ o dinamici rasta bruto domaćeg proizvoda Bosne i Hercegovine u poratnom periodu karakteristično je ukazati na sljedeće:

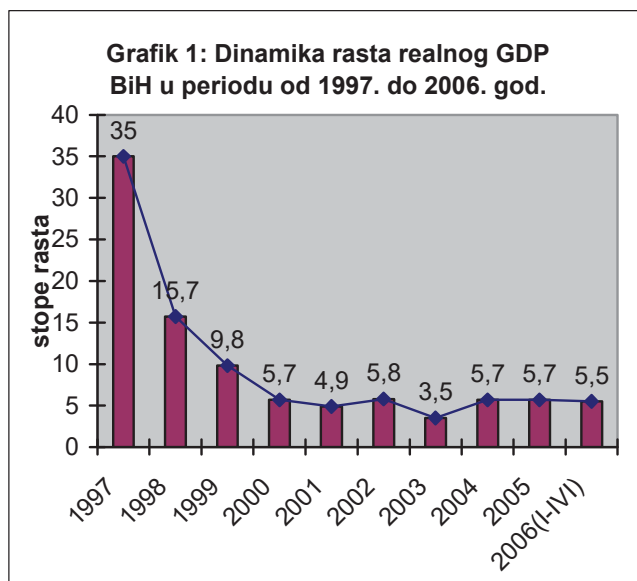
1. Izuzetno visoke stope rasta GDP-a zabilježene su prvih poslijeratnih godina i to 75 % u 1996. g., 35 % u 1997., te 15,7 % u 1998. godini. Ovako visoke stope porasta bruto domaćeg proizvoda same po sebi nisu iznenađujuće imajući u vidu, s jedne strane, vrlo nisku startnu poziciju (neposredno poslije rata GDP BiH pao je na oko 20 % predratnog), ali i veliki priliv međunarodne pomoći, s druge strane. U periodu od 1995. do 2004. godine za oporavak bosanskohercegovačke privrede donirana su sredstva u iznosu od oko 2 milijarde eura.

Smanjenjem priliva strane pomoći i to od 442 mil. eura u 1996. na samo 74 mil. u 2002. godini uslijedio je i pad stope rasta do nivoa 3,5 % u 2003. godini.

Tabela 2: Obim i dinamika međunarodne finansijske pomoći BiH (EU)

Godina	Mil. eura	Bazni indeks (1995=100)
1995.	226	100,0
1996.	442	204,6
1997.	361	167,1
1998.	295	136,5
1999.	234	108,3
2000.	105	48,6
2001.	132	61,1
2002.	74	34,2
2003.	80	37,0
2004.	102	47,2
UKUPNO	2041	

Izvor: Srednjoročna razvojna strategija BiH-PRSP (2004-2007), str. 41.

Izvor: A. Hadžiahmetović, Ekonomija Evrope, Ekonomski fakultet, Sarajevo, 2005., str. 233.

Druga relevantna činjenica pokazuje da je u 2006. godini u BiH dostignut i premašen (17,5 mlrd KM) iznos ukupnog GDP-a iz predratnog perioda (1990. godine 16,9 mlrd KM), zahvaljujući prije svega rastu produktivnosti rada. Naime, ukupni GDP u 1990. ostvaren je sa 1,054.000 a u 2006. sa 648.000 radnika.

Tabela 3: GDP: ukupni, per capita i po zaposlenom

Godina	GDP (u mlrd)	Broj zaposlenih (u hiljadama)	Broj stanovnika (u hiljadama)	GDP po zaposlenom (KM)	GDP po stanovniku (KM)
1990.	16,9	1054	4250	16.034	3.976
2000.	10,9	650	3800	16.769	2.868
2001.	11,9	640	3803	18.594	3.129
2002.	12,6	637	3832	19.780	3.288
2003.	13,3	639	3800	20.813	3.500
2004.	14,6	642	3843	22.741	3.799
2005.	15,7	645	3844	24.341	4.084
2006.	17,5	648	3844	27.006	4.552
Indeks 2006/2000	160,5	99,6	101,1	161,0	158,8
Stopa rasta	8,26	-0,1	0,17	8,26	8,0

Izvor: Dokumentacija FZS i ZSRS

Treća relevantna činjenica pokazuje da je pri stagnantnom nivou broja stanovnika ostvaren relativno dinamičan rast per capita ukupnog domaćeg proizvoda. U 2006. godini dostignut je nivo od oko 4.500 KM što u odnosu na per capita GDP 2000. godine predstavlja povećanje za 58,8 %, a također i viši za 15 % od predratnog (3.900 KM u 1990. god.). Napomenimo da je BiH prema veličini ovog pokazatelja u skupini 180 zemalja (u 2005. godini) rangirana na niskoj 98. poziciji. Isto tako treba istaći da je BiH sa Albanijom i Makedonijom najniže rangirana zemlja po per capita GDP u Evropi. Današnji GDP p.c. predstavlja 38 % svjetskog prosjeka, odnosno samo 7 % GDP p.c. Evropske unije.

2. Po entitetima posmatrano značajniji dio GDP-a BiH ostvaruje se u FBiH. Tako u posmatranom periodu GDP FBiH kretao se u nivou između 7,4 i 10,0 mlrd KM a u RS od 3,5 do 5,6 mlrd KM. Primjetan je posljednjih godina relativni porast učešća RS.

Tabela 4: Dinamika rasta GDP po entitetima (u mlrd KM)

	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	Indeks 2005/2001
FBiH	7,4	8,0	8,7	9,0	9,6	10,1	136,4
Udio u %	67,9	67,2	69,0	67,6	65,7	64,3	
RS	3,5	3,9	3,9	4,3	5,0	5,6	160,0
Udio u %	32,1	32,8	31,0	32,4	34,3	35,7	
Ukupno BiH	10,9	11,9	12,6	13,3	14,6	15,7	144,0
Udio u %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	

Izvor: Dokumentacija FZS i ZSRS

ZAPOŠLJAVANJE I NEZAPOSLENOST

U BiH je 1990. godine bilo zaposleno 1,054.000 radnika ili gotovo svaki četvrti stanovnik. Danas, ukupna zaposlenost u BiH u zvaničnom sektoru u nivou je oko 648.000 osoba, od čega u FBiH 387.000 lica ili 60,0 %, u RS 247.300 ili 38,1 % i u Distriktu Brčko 13.300 ili 1,9 %. Procjenjuje se da je u nezvaničnom sektoru BiH zaposleno oko 360.000 lica, tj. oko 36 %.

Podaci o broju zaposlenih u entitetima za posljednje srednjoročje ukazuju na različit smjer i intenzitet promjena u zapošljavanju.

Tabela 5: Broj zaposlenih u BiH i entitetima u periodu od 2000. do 2006. godine (u hiljadama)

	Ukupno BiH	FBiH	RS	Distrikt Brčko
2000.	649,0	410,8	227,1	11,1
2001.	640,0	406,9	222,0	11,1
2002.	637,3	394,2	231,0	12,1
2003.	633,6	387,2	234,6	11,8
2004.	635,0	387,2	235,6	12,2
2005.	643,0	389,4	241,0	12,6
2006.	647,6	387,0	247,3	13,3
Indeks 2006/2000	99,8	94,2	108,9	119,8

Izvor: Bosna i Hercegovina: Ekonomski trendovi, Vijeće ministara, Jedinica za ekonomska istraživanja, septembar 2006.

Neke karakteristične tendencije u zapošljavanju očituju se, između ostalog, u činjenici da je u RS broj zaposlenih rastao po stopi od 8,9 %, u Distriktu Brčko 19,8 %, a u FBiH broj zaposlenih je smanjen za 5,8 % u odnosu na posmatranu baznu godinu (2000.). Također, na nivou BiH broj zaposlenih smanjen je za 1.400 radnika.

Nepovoljna je struktura zaposlenosti: porastao je broj zaposlenih u vanprivrednom sektoru i to od 14,7% u 1990. godini na 31,5 % u 2005. godini. Veličinu promjene ovog pokazatelja najbolje ilustruje podatak o odnosu broja zaposlenih u vanprivredi i privrednim djelatnostima i to u omjeru 1:5,6 u 1990. godini i 1:2,2 danas.

Najveći broj mladih uposlenika (čak oko 75 %) nalazio je zaposlenje u neformalnom sektoru.

Nezaposlenost (zvanična) je izuzetno visoka i predstavlja najveći privredni i društveni problem. Ono što je posebno nepovoljno to je ispoljena *rastuća tendencija nezaposlenosti*.

Tabela 6: Broj nezaposlenih i stopa nezaposlenosti

Godina	BiH (u hilj.)	Indeks 2000.=100	Stopa nezaposlenosti		
			BiH	FBiH	RS
2000.	428,0	100,0	39,8	38,8	40,3
2002.	456,0	106,5	41,7	41,7	39,3
2004.	466,5	109,0	43,0	44,3	37,5
2006.(XII)	514,3	120,0	44,3	47,9	37,0

Izvor: Dokumentacija FZS i ZSRS, te Bosna i Hercegovina: Ekonomski trendovi, Vijeće ministara, Jedinica za ekonomska istraživanja, septembar 2006.

Podaci pokazuju da je nezaposlenost na nivou BiH u posljednjem srednjoročju povećana za 86.000 ili godišnje za oko 14.300 lica. Pri tome, stopa nezaposlenosti porasla je od 39,8 % u 2000. god. na 44,3 % u 2006. godini. Značajne su razlike između FBiH i RS u pogledu stanja (i trenda) u nezaposlenosti. Tako je u FBiH stopa nezaposlenosti u rastućoj tendenciji (povećana je od 38,8 % na 47,9 %), a u Republici Srpskoj ona se smanjuje i to od 40,3 % na 37,0 %. Cijeni se da je stopa nezaposlenosti u BiH realno znatno manja imajući u vidu prisustvo sive ekonomije. Ta stopa je u nivou od oko 20 %.

Kada je riječ o nezvaničnom sektoru najznačajnije je angažovanje radne snage u sektoru poljoprivrede (47 %) te u građevinarstvu i uslužnim djelatnostima (17 %). Približno jedna trećina su samozaposleni dok su ostali angažovani kod privatnih poslodavaca. U velikoj mjeri su zastupljeni mladi i nekvalifikovani radnici. Postojanje nezvaničnog sektora koliko god umanjuje problem nezaposlenosti nepovoljno je sa aspekta uticaja na efikasnost u privredi, zatim sa aspekta prava na socijalno i penziono osiguranje i posebno sa aspekta uticaja na budžet i fondove zdravstvenog i penzionog osiguranja.

DINAMIKA I STRUKTURA INVESTICIJA

Investicije u BiH u poratnom periodu kretale su se u nivou od oko 20 % GDP. Značajno je istaći da se struktura investicija poboljšavala sa aspekta sve većeg učešća privatnih investicija a smanjenja učešća javnih investicija u ukupnim. Karakterističan je podatak da su u 2000. godini javne investicije predstavljale 11 % GDP-a a u 2006. godini svega 6 %.

Analiza izvršenih ukupnih isplata za investicije BiH pokazuje da su strane investicije po osnovu donacija i humanitarne pomoći u ukupnim isplatama učestvovala u nivou 50 %. Struktura po sektorima pokazuje da je po osnovu donacija i humanitarne pomoći osigurano 80 % sredstava u stambeno komunalnoj djelatnosti, 70 % u obrazovanju, 60 % u zdravstvu i oko 50 % sredstava u organima državne uprave. Analiza tehničke strukture pokazuje da su dominirala ulaganja u nabavku opreme (70 % ukupnih sredstava).¹

Posebnu pažnju zaslužuju *direktne strane investicije*. U razdoblju od 1994. do 2005. godine direktna strana ulaganja u BiH iznose 3,728.826 KM ili prosječno godišnje oko 310.735 KM. Treba istaći da je nivo stranih ulaganja naspram potreba razvoja privrede BiH simboličan, a također simboličan u poređenju sa prosječnim godišnjim investiranjem u BiH u predratnom periodu. Očigledno je da se BiH privreda za direktne strane investicije pokazala nedovoljno atraktivna.

Poslijeratni priliv stranih investicija po stanovniku iznosi oko 166 \$ što je daleko ispod prosjeka zemalja u tranziciji (Rumunija 288 \$, Hrvatska 321 \$, Bugarska 480 \$).²

Dinamički aspekt direktnih stranih investicija pokazuje da je najveća suma ulaganja izvršena u 2004. godini (1,209.348 KM ili 32,4 %) zatim u 2002. god. (604.319 ili 16,2 %) te u 2005. god. (474.752 ili 12,7 %).

Tabela 7: Registrovana direktna strana ulaganja po sektorima – djelatnostima od 1994. do 2005. godine

Sektor - djelatnost	Iznos	Učešće u %
Proizvodnja	2,155.692	57,8
Bankarstvo	596.405	16,0
Usluge	154.862	4,2
Trgovina	261.488	7,0
Saobraćaj	156.114	4,2
Turizam	66.675	1,8
Ostale djelatnosti	337.590	9,0
Ukupno	3,728.826	100,0

Izvor: Bosna i Hercegovina: Ekonomski trendovi, Vijeće ministara, Jedinica za ekonomska istraživanja, septembar 2006.

Kapital stranih investitora iz 85 zemalja svijeta dominantno je uložen u proizvodne djelatnosti (57,8 %), zatim u finansijski sektor (16,0 %). Evropske zemlje (35) u ukupnom kapitalu učestvuju sa 3,05 mlrd KM ili 81,9 % a vanevropske (50) sa 674 miliona KM ili 18,1 %. Najveća ulaganja odnose se na Hrvatsku (582,6 mil. KM ili 15,6 %), Austriju (552,3 mil. KM ili 14,8 %), Litvaniju (493,6 mil. KM ili 13,2 %), te Sloveniju (456,8 mil. KM ili 12,2 %). Prema oblicima ulaganja kapital u novcu iznosi 2,61 mlrd KM ili 69,9 %, zatim u opremi i objektima 1,07 mlrd KM ili 28,8 %, te u pravima 47,5 mil. KM ili 1,3 % stranog kapitala.

MEĐUNARODNA ROBNA RAZMJENA

Bosna i Hercegovina je značajno uvozno zavisna zemlja. Obim njene spoljnotrgovinske razmjene, prema podacima za period od 2000. do 2005. godine, pokazuje povećanje od 66,7 %. Pri tome, izvoz je u istom periodu gotovo udvostručen (povećanje od 1,9 na 3,8 mlrd), što odgovara prosječnoj godišnjoj stopi rasta od 14,2 %. Uvoz je rastao sporije i to po stopi od 9,3 %, odnosno povećan je od 7,1 na 11,1 mlrd KM.

¹ Bašić, M., Ekonomija BiH, Ekonomski fakultet, Sarajevo, 2005., str. 142 i 143

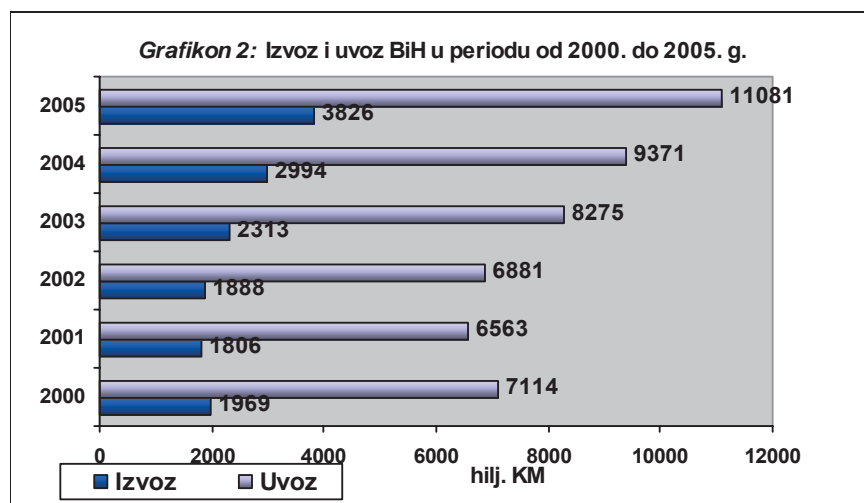
² Srednjoročna strategija BiH – PRSP (2004.- 2007.), Tuzla, str. 75 i 76

Na taj način porasla je i *pokrivenost uvoza izvozom* od 27,7 % u 2000. godini na 34,5 % u 2005. godini. Debalans u robnoj razmjeni BiH sa inostranstvom još uvijek je velik: deficit je u navedenom periodu povećan od 5,1 u 2000. na 7,2 mlrd KM u 2005. godini.

Tabela 8: Obim spoljnotrgovinske razmjene BiH u periodu od 2000. do 2005. godine – u mil. KM

GODINA	IZVOZ	UVOZ	UKUPAN OBIM SPOLJNOTRG. RAZMJENE	TRGOVINSKI DEFICIT	POKRIVENOST UVOZA IZVOZOM (%)
2000	1969	7114	9083	-5145	27,7
2001	1806	6563	8369	-4757	27,5
2002	1888	6881	8769	-4993	27,4
2003	2313	8275	10588	-5962	28,0
2004	2994	9371	12365	-6377	31,9
2005	3826	11081	14907	-7255	34,5
Indeks 2005/2000	194,3	155,8	164,1	141,0	124,7
Stopa rasta 2000-2005(%)	14,2	9,3	10,4	7,1	4,6

Izvor: Podaci Federalnog zavoda za statistiku, Sarajevo, i podaci Centralne banke BiH, Sarajevo

Kada je riječ o strukturi roba, u međunarodnoj robnoj razmjeni BiH sa inostranstvom zastupljeni su proizvodi različite namjene kao i različitog stepena finalizacije. Struktura izvoza odražava postojeću strukturu proizvodnih kapaciteta. Uvoz proizvoda determinisan je potrebama domaćeg tržišta.

Tabela 9: Struktura uvoza BiH (kumulativ za period 2000–2003.)

Vrsta robe	Mil. KM	Udio u %
Poljoprivredno prehrambene robe	2439	17,2
Strojevi, uređaji i alati	2245	15,9
Hemija i plastika	1558	11,0
Energenti	1408	10,0
Vozila i dijelovi	1023	7,2
Rude i građevinski materijal	834	5,9
Tekstil	775	5,5
Ostali proizvodi	3863	27,3
Ukupno	14145	100,0

Izvor: Srednjoročna strategija BiH – PRSP (2004.- 2007.), Tuzla, str. 137

Podaci pokazuju da u ukupnom uvozu BiH uvoz hrane predstavlja ključnu stavku. Učešće poljoprivredno prehrambenih proizvoda izuzetno je visoko, iznosi 17,2 %. Treba istaći da u strategiji razvoja kapaciteta treba računati sa potrebnom supstitucije većeg dijela proizvoda prehrambene namjene kako bi se ublažio spoljnotrgovinski deficit.

Tabela 10: Struktura izvoza BiH (kumulativ za period 2000–2003.)

Vrsta robe	Mil. KM	Udio u %
Drvo i namještaj	1032	22,6
Aluminijum	657	14,4
Strojevi, uređaji i alati	447	9,8
Tekstil	341	7,5
Energenti	339	7,4
Koža i obuća	333	7,3
Ostali proizvodi	1419	31,0
Ukupno	4568	100,0

Izvor: Srednjoročna strategija BiH – PRSP (2004-2007.), Tuzla, str. 138.

Ključni izvozni proizvodi Bosne i Hercegovine su proizvodi na bazi drveta koji su zastupljeni sa učešćem od 22,6 %, zatim aluminijum 14,4 %, te strojevi, uređaji i alati 9,8 % itd. Vrijednost izvoza hrane je simbolična (175 miliona KM, ili 3,8 %).

Glavni vanjskotrgovinski partneri BiH su susjedne zemlje Hrvatska, Srbija, Italija. Zemlje Evropske unije u uvozu sudjeluju sa 53 %, a u izvozu sa 54 %.

ZAKLJUČAK:

Analizom osnovnih razvojnih tokova bosanskohercegovačke privrede u postratnom periodu primjetno je da je ekonomski razvoj u značajnoj mjeri ojačan, te da je postignuta određena makroekonomska stabilnost. Zahvaljujući prilivu međunarodne pomoći kao i direktnim stranim ulaganjima dostignut je nivo bruto domaćeg proizvoda (ukupnog i per capita) iz predratnog perioda, a u međunarodnoj robnoj razmjeni značajno dinamizirani izvozni tokovi roba i usluga. Međutim, evidentno je da se sa stopom rasta od oko 5 - 6 % ne može postići značajnije približavanje razvijenim zemljama. Posebno je nezaposlenost ispoljena kao problem u rastućoj tendenciji, uz istovremenu pojavu stagnantnog nivoa zaposlenosti.

I pored činjenice što je pokrivenost uvoza izvozom u porastu, trgovinski deficit povećan je do nivoa od oko 7 milijardi KM, što je značajno opterećenje za bosnaskohercegovačku privredu.

Značajniji zamah u razvoju privrede zahtijeva porast domaće štednje, te na toj osnovi i akumulacije kapitala za nova ulaganja, ali i dodatna direktna strana ulaganja. Poboljšanje platnog bilansa zemlje zahtijeva poboljšanje konkurentne sposobnosti privrede, samim tim i tehničko-tehnološko osavremenjavanje, odnosno inoviranje proizvodne strukture, prije svega industrijske.

LITERATURA

1. Bašić, M., Ekonomija BiH – teorija i empirija, Ekonomski fakultet, Sarajevo, 2005.
2. Bosna i Hercegovina: Ekonomski trendovi, januar – juni 2006., Jedinica za ekonomska istraživanja i implementaciju Srednjoročne razvojne strategije, Sarajevo, 2006.
3. Bosna i Hercegovina: Ekonomski izvještaj, Jedinica za ekonomska istraživanja, Sarajevo, 2005.
4. Efendić, A., Bosna i Hercegovina na putu ka Evropskoj uniji – makroekonomski izazovi, Sarajevo, 2006.
5. Hadžiahmetović, Azra. Ekonomija Evrope. Sarajevo, 2005. godine.
6. Hodžić, K., Kvazi makroekonomska stabilnost – zapreka ekonomskom razvoju Bosne i Hercegovine, Pregled br. 4, Sarajevo, 2006.
7. Srednjoročna razvojna strategija BiH – PRSP (2004 – 2007), Vijeće ministara BiH, Vlada BiH i Vlada RS, Sarajevo, 2004.
8. Statistički bilten Federalnog zavoda za statistiku, Sarajevo
9. Statistički podaci Zavoda za statistiku Republike Srpske
10. Internet: <http://www.komorabih.ba/privredabih/privreda-bih.html>